

Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai. Sudarė Irena Regina Merkienė. Vilnius: Versus aureus, 2007. 608 p.

Šiame leidinyje nagrinėjamas migracijos poveikis etninės, socialinės ir lokalsios kultūros raidai, kompleksiskai pateikiami archeologų, etnologų, folkloristų, geografų, istorikų, menotyrininkų, muzikologų ir sociologų darbai. Tarpdisciplininiai humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimai atskleidžia kultūros ir migracijos procesų teorines išvalgas, jų sąveikų padarinius. Pasak knygos sudarytojos Irenos Reginos Merkienės, siekiama pristatyti naujausias, su migracijos vyksmu susijusias temas, aktualias Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje ir Rusijoje. Aptariamos migracijos poveikio tyrimo kryptys ir metodikos, atskleidžiamos senovės, viduramžių, modernėjančio, modernaus ir postmodernaus pasaulio realijos įvairiausioje aplinkoje, emigrantų kultūros sąsajos ir kultūros globalizacijoje (p. 14). Didžiulis gražiai išleistas straipsnių rinkinys parengtas tarptautinės mokslinės konferencijos, įvykusios 2001 m. gruodžio 17 d. Lietuvos istorijos institute, pranešimų pagrindu. Straipsniai skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis, o straipsnių santraukos – anglų, lietuvių, rusų kalbomis.

I. R. Merkienės teigimu, „visus leidinio straipsnius sieja įvairialypis kultūros reiškinių kitimas plačioje amplitudėje“ (p. 15). Diachroniniuose kultūros istorijos sluoksniuose nagrinėjama, kaip kinta etninė kultūra – teritorinės konsolidacijos ir etninės sklaidos procesai, „sulydydami į vieną junginį gretimų tautų, Rytų ir Vakarų kultūros elementus. Ir atvirkščiai – kaip politinės ir ideologinės prieštaros mes ir jie suvokimas sukūrė poreikį pabrėžti savo etninės kultūros išskirtinumą ir konstruoti savitą modernų kultūros tapatumą“ (p. 14). Siekiama, kad skirtingų mokyklų autorių ne visada sutampančios nuomonės dėl „Rytų ir Vakarų kultūrinių įtakų intensyvumo ir tas įtakas stimuliuusių priežasčių“ (p. 16) inspiruotų diskusijas bei naujus migracijos ir kultūros sąsajų tyrinėjimus.

Knyga išsiskiria įvairiapusių požiūriu į nagrinėjamą objektą ir problemą. Pirmiausia tą lemia tarpdisciplininiai tyrimai. Įvardiniame skyriuje „Tyrimų kryptys, teorinės išvalgos“ aptariama, kaip solidūs tyrimai atskleidžia skirtingas migracijos procesų ypatybes. Romualdas Grigas ieško atsakymo į klausimą, kas lemia dabartinę lietuvių emigraciją. Straipsnyje „Naujoji lietuvių emigracija: determinacija, pasekmės ir stabdžių paieška (sociologinė interpretacija)“ pateikiama viena iš naujųjų emigracijos priežasčių. „Jaunimui jau nuo mokyklos suolu vos ne panašiai, kaip ir sovietiniais metais, sąmoningai ar ne, tebediegiamos tautinei savimonei ir patriotizmui indiferentiškos orientacijos; apeinant savo tautą ir valstybę paspartintai ugdoma pasaulio piliečio savimonė“; didėja asmens tautinis indiferentiškumas (p. 21).

Vidmantas Daugirdas straipsnyje „Kultūros reiškinių difuzija: teritoriniai aspektai“ gilinasi į teorines kultūros reiškinių plitimo gaires. Kultūros reiškinių difuzijos tyrimai vertinami kaip daugelio mokslinių dalykų (geografijos, sociologijos, istorijos, psichologijos, kultūrologijos ir kt.) žinias integruojantys tyrimai. Difuzijos teorija geografijoje tebe laikoma viena iš pagrindinių teorijų. Išsamiai nagrinėjama jos tyrimų metodologija.

Ypač plačiu diskursu žvelgiama į migracijos procesus. Kultūros procesai lyginami tiek erdvėje, tiek ir teritorijoje. Romualdas Apanavičius straipsnyje „Senųjų Eurazijos ir Afrikos etninės muzikos savybių migracija į Šiaurės bei Pietų Ameriką ir jų pynimasis: naujos XX a. pramoginės muzikos kryptys“ nagrinėja europidų ir negridų etninės muzikos

savybių pynimąsi. Analizuojama Eurazijos ir Afrikos etninė muzika, Naujajame pasaulyje plitusi nuo XV–XVI a., ir XX a. atsiradusios naujos pramoginės muzikos kryptys. Bandoma pagrįsti europidų ir negridų artimumą Vakarų rasiniam kamienui. Teigiama, kad „juodosios ir baltosios didžiųjų rasių etninės muzikos savybių susipynimas Naujajame pasaulyje ir jų raida XX a. patvirtina antropologijos mokslo teoriją, aiškinančią, kad šios abi rasės kilusios iš vieno židinio“ (p. 60). Gilinamasi ir į etnosos kaitos mechanizmą. Aleksandras S. Mylnikovas kalba apie statinės migracijos fenomeną. Jo tyrimų baras – 2000 m. etnologiniai lauko tyrimai Šiaurės Vokietijoje, diachroninės kultūros migracijos modeliai.

Istorinėje perspektyvoje atskleistos ekonominės migracijos ir kultūros naujovių bei raidos paralelės. Konstatuoti politinės migracijos bei represijų padariniai. Nagrinėjami individualios migracijos mokslo ir švietimo tikslams prioritetai. I. R. Merkienė straipsnyje „Gyventojų migracijos įtaka etninei kultūrai: reiškinių paralelizmas (Lietuva XX a.)“ apžvelgia XX a. lietuvių etninės kultūros permainas. Gilinamasi į „migracijos ir kultūros reiškinių paralelizmą“. Siekiama nustatyti „tradicinių ir inovacinių kultūros realijų opozicijas ir jų sąsajas su etninių grupių saviraiška“ (p. 75). Nagrinėjamas gyventojų judėjimas atskirais laikotarpiais ir jo sukelti padariniai.

Kultūros kaitos reiškiniai daugiau ar mažiau nagrinėjami visų autorių. Antrajame šio leidinio skyriuje „Kultūrų sąveikos“ atskleidžiamos akademinės, masinės, etninės, lokalios ir globalios kultūrų sąsajos bei ypatybės, kultūros meninių formų ištakos. Egidija Ramanauskaitė straipsnyje „Jaunimo laisvalaikio kultūros modernėjimo bruožai (paskutinis XX a. dešimtmetis)“ aptaria Lietuvos jaunimo kultūroje plintančius vakarų stereotipus (p. 103). Taipkliai gilinamasi į elektroninės šokių muzikos subkultūrą, modernios kultūros žmogaus kultūrinio tapatumo pasirinkimą.

Lietuvių muzikos tyrimų akiratyje – modernios kultūros fenomenas, kultūrinis tapatumas ir muzikos mados. Autorės išradingai atskleidžia etninės muzikos interpretacijas kultūrų sąveikose: Giedrė Barkauskaitė – Europos tautų šokių poveikį lietuvių choreografiniam folklorui, Vida Palubinskienė – bendratautinės europinės etninės muzikos poveikį lietuvių tradicinio kankliavimo repertuarui, Lina Petrošienė – dainavimą tarsi kalbą, laikomą „natūraliu žmogaus prigimties“ (p. 165) kūriniumi, Virginija Apanavičienė vykusiai nustato „lietuvių akademinės muzikos modernizmo sąsajas su etniniu ir kultūriniu tapatumu“ (p. 195).

Tapatumo ypatybės sumirga tekstilės analizėje. Reet Piiri iškelia estų norą išsiskirti savo apranga sovietinėje sistemoje. Inga Nėnienė aptaria languoto ornamento variantų sklaidą Lietuvos plačiųjų masių aprangoje (p. 242), etnokultūrinių tradicijų paveldą, madų naujoves bei etninių tradicijų interpretacijas. Panaši V skyriaus straipsnių, kuriuose nagrinėjami ankstesnių laikotarpių kultūros istorijos reiškiniai, tematika. Lijana Šatavičiūtė apžvelgia rištinių kilimų raidą vietos tradicijų ir tarptautinių įtakų santykių aspektu, Ana Barvenova nagrinėja kultūros stilių migracijos poveikį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščių ir magnatų madoms, Rūta Guzevičiūtė analizuoja sajaną, kuris yra „vienas originaliausių konkrečių kultūros migracijos pavyzdžių mūsų aprangoje“ (p. 565).

Išradingi ir atskirų grupių tyrimai migracijos procesus pateikiant plačiausiose geografinėse platumose. Skyriuje „Gyventojų migracija, integracija ir lokalinis tapatumas“ atskleidžiami atskirų institucijų veiklos aspektai. Algimantas Katilius nagrinėja Seinų kunigų seminarijos klierikų socialinę ir geografinę kilmę, Irena Stonkuvienė gilinasi į bažnyčios ir mokyklos įtaką vaikų ugdymui lietuvių valstiečių šeimoje, Vladimiras Gražulis analizuoja

socialinės integracijos proceso valdymo aspektus – ekonominio planavimo bei valdymo realijas (p. 269). Iškeliama nauji reiškiniai ir problemos valstybės gyvenime.

Ne mažiau įdomi yra grupių kultūra emigracijoje ir šiuolaikinėje migracijoje. Lilita Vanaga tiria mažas Latvijos kaimų bendruomenes, Iriša Priedite gilinaisi į latvių emigracijos Brazilijoje bruožus, Aleksandras Čuvjurovas gvildena vietinių komių grupių kalbos, kultūros istorijos ir konfesinės sąvės identifikacijos problemas.

Skyriuje „Kultūros elementų migracija“ norėčiau išskirti įvaizdžio, objekto ar personažo tyrimus. Lietuvės įvaizdis tarp modernybės ir stereotipų atsiskleidžia Astos Venskienės darbe, vykusiai paremtame XX a. I pusės spaudos duomenimis. Vaizdingai nagrinėjami neigiami ir teigiami stereotipai, debatai apie „savus“ senovinius papročius (p. 361). Tarpukario Kauno įvaizdis – kitas svarus lietuviškos kultūros vaizdinys, taikliai aptariamas Rasos Račiūnaitės studijose. Ne mažiau įdomūs Laimos Anglickienės etnostereotipų ir siužetų migracijos tautosakoje apie kitataučius tyrimai. Neabejotinai svarbūs kultūros reiškiniai – lietuvių (baltų) ir slavų laidojimo ritualai ir lietuviškų antkapinių paminklų įrašų savitumai – atskleisti Editos Korzonaitės ir Vacio Miliaus. Romantiškų lietuvių pasakos personažų atitikmenų ieškojo Lina Valiukaitė.

Giliau kritikuoti vieną ar kitą šio leidinio straipsnį tarsi neetiška ir nevalia – knyga didžiulė, tyrimai labai skirtingi, o autorių straipsniai, verčiantys susimąstyti, yra savitas indėlis į mokslą, dėl to vienu kitu žodžiu paminėjau visus, o ne sustojau nuosekliau ties vienu ar kitu tyrimu.

Migracijų patirtis istorijoje, remiantis tautų ir grupių palikimu, atskleidžiama paskutiniame skyriuje „Migracija ir kultūros istorija“. Gintautas Zabiela analizuoja etninių migracijų, vykusių „į Lietuvos baltiškąją dalį viduramžiais (XIII–XV a.)“ (p. 457), paliktas materialinės kultūros liekanas. Jo straipsnyje „Etninės migracijos viduramžių Lietuvos baltiškoje dalyje archeologijos duomenimis“ minimi jotvingių, žiemgalių, slavų, žydų ir čigonų materialinės kultūros archeologiniai radiniai ir atradimai, aptariamas tiurkų, lenkų, vokiečių ir kt. palikimas. Denis Douk tyrinėja slavų infiltraciją į Rytų baltų populiaciją baltarusiškame Padauguvyje, etninės migracijos vaidmenį slavų kultūros formavimuisi. Rita Regina Trimonienė nagrinėja svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigraciją į Žemaitiją XVI a. II pusėje – XVII a. I pusėje ir atskleidžia jos įtaką žemaičiams.

Jeigu ieškosime netikslumų, pastebėsime, kad ne visi autoriai prie straipsnių pateikė santraukas užsienio kalba. Be to, būdamos šiek tiek skirtingos jos trikdo leidinio darną.

Baigdamas svarstau, su kokia lietuvių etnologų knyga būtų galima palyginti šį naują leidinį. Apie migraciją ir kultūrą jau kalbėta, tačiau šį kartą knyga išsiskiria labai plačiu nagrinėjamų temų, klausimų ir problemų diapazonu ir tarpdisciplininiu požiūriu. Džiaugiuosi įdomiais kultūros tyrimais ir linkiu visiems autoriams naujų svarių mokslo atradimų.

Vida SAVONIAKAITĖ
Lietuvos istorijos institutas